

The Effect of Making Joining (Vasl) on the Purpose of Stopping (Waqf) in the Holy Qur'an According to Sajawandi

Hasan Bulut^{1,a,*}

¹Department of Reading The Qur'an and Qirā'āt Science, Faculty of Islamic Sciences, Gaziantep Islamic Science and Technology University, Gaziantep, Türkiye
*Corresponding author

Research Article

History:

Received: 12/02/2023

Accepted: 24/05/2023

Published: 15/06/2023

Pub Date Season: June

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

Every word of the Qur'an aims to provide an understanding of the divine will. The stopping (waqf) signs in it were created for this purpose. Just like the punctuation marks that ensure the correct understanding of a Turkish sentence, the waqf marks in the Holy Qur'an are also placed for the same reason. The signs of waqf, which give the opportunity to breathe by interrupting the recitation at the places where the meaning is completed, and other signs which provides the recitation starting from the appropriate place for the integrity of the meaning, have significant importance in the authentic reading and interpretation of the Qur'an. Hz. The Prophet himself learnt how to read the Qur'an with the support of Gabriel (as) and then taught it to the Companions as he read it. The Companions tried to recite in the way that the Messenger of Allah had instructed, and strongly avoided adding too much and attributing deficiencies to the verses of the Qur'an. Likewise, they recited the Qur'an with Tajwid, giving every letter its due and taking into account the stop signs. In this context, Ali (Died in 40/661) defined the word "tertil" in the Qur'an as "knowing the Tajwid of letters and stops" and drew attention to the importance and seriousness of the issue of waqf and lbtida. In later periods, authors such as Abu Bakr Ibn al-Enbari (Died in 328/940), Abu Ja'fer al-Nehhas (Died in 338/950), Abu Amr al-Dânî (Died in 444/1053) have been composed valuable works. However, the scholar, who brought an independent topic under the name of "Sajawand" to the science of recitation and wrote very important works related to the field, is undoubtedly Muhammad b. Tayfur al-Sajawandi (Died in 560/1165). The waqf that constitutes the main axis of our study is the waqf that is dealt with in Sajawandi's classification of waqfs and indicated by the Ramz (ﺀ) in the manuscripts. Waqf Lazim is a type of ijthadi style waqf that is considered essential to be emphasized and even considered obligatory in many places. In this context, Sajawandi has justified his claim that "if a joining (vasl) is made in a word, if the nature and meaning of the verse changes, it is obligatory to make a stop" with the examples he gave from the Qur'an. Although there are scholars who consider it "haram" to make a vasl in wording with a need for a waqf (ﺀ), Ibn al-Jazari (Died in 833/1429) stated that there is no waqf that is described as wajib or haram in the Qur'an. Waqfs made in a way that deliberately distorts or degrades the meaning of the verse have never been regarded as credible, and it has been stated that foundations can be made in any suitable word for any reasonable reason. Waqf Lazim is different from other types of waqfs. Although the word is complete in Waqf Tam, there is no connection between word and meaning with the next word. However, in the Waqf Lazim, in addition to the reason for this disconnection, it is also taken into account whether making vasl causes i'rab and change of the meaning. Because when vasl is used in a word with a sign of waqf, the i'rab and meaning of the verse change. In Waqf Mutlaq, reading it by making a vasl does not change the i'rab and meaning of the verse. Accordingly, while making a stop in a Waqf Mutlaq and Waqf Kafi is a reason for preference, it is obligatory in Waqf Lazim. Although it is not permissible to do vasl due to a change in meaning in Waqf Lazim, it is permissible to do vasl in Waqf Mutlaq and Waqf Kafi. According to Sajawandi, in a place where the word in the verses is complete, if the next sentence is the beginning sentence and the joining (vasl) is made, the change of the i'rab and the notion of the verse necessitates making a waqf in this place. The symbol of this obligation is denoted by the sign (ﺀ). Not every waqf with the sign of Waqf Lazim has to be a Waqf Tam, Waqf Kafi or Waqf Hasen; just as every waqf does not have to be a Waqf Lazim. However, the choice of foundation in some places with the sign of the need for foundation may sometimes include the reasons of waqf Mutlaq, waqf kafi or waqf hasen. These justifications make Waqf Lazim different from other types of waqfs. So, in this study, the signs of Waqf Lazim in our country's mushafs, which prefer Sajawandi's waqf system, will be examined within the framework of verse integrity. It will be analyzed why Sajawandi considers it necessary to make a waqf, taking into account the possible meanings that may occur in the case of joining (vasl). In addition, the verses that Sajawandi determined as a Waqf Lazim and Nisâbûrî (Born in 730/1329) joined him for the same reasons were chosen as examples, and these places, which are seen as the most essential to be focused on, were also evaluated in terms of i'rab.

Keywords: Qur'an, Recitation, Meaning, Sajawandi, Stopping (Waqf), Joining (Vasl).

Secâvendî'ye Göre Kur'ân'daki Vakf-ı Lâzım Remizlerinde Vasl Yapmanın Anlama Etkisi

Süreç

Geliş: 12/02/2023

Kabul: 24/05/2023

Yayın: 15/06/2023

Yayın Sezonu: Haziran

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Hasan Bulut).

ÖZ

Kur'ân-ı Kerim'in her bir lafzı, murâd-ı ilâhînin anlaşılmasını sağlama amacı güder. Onda yer alan vakf işaretleri bu amaçla ihdas edilmiştir. Türkçe bir cümlemin doğru anlaşılmasını sağlayan noktalama işaretlerinin görevi ne ise Kur'ân'daki vakf işaretleri de aynı gerekçeyle konulmuştur. Mananın tamamlandığı yerlerde tilaveti keserek nefes almaya fırsat veren vakf işaretleri ile anlam bütünlüğü için uygun olan yerden başlayarak tilaveti temin eden diğer işaretler, Kur'ân'ın sahih bir şekilde okunması ve yorumlanmasında kayda değer bir öneme sahiptir. Hz. Peygamber, Kur'ân'ın nasıl okunacağını bizzat Cebrail'den (as) destek alarak öğrenmiş ve daha sonra da okuduğu şekliyle sahabeye öğretmiştir. Sahabe, Allah Rasûlü'nün talim ettiği biçimde tilavet etmeye gayret etmiş, Kur'ân âyetlerine ziyadede bulunmaktan da noksanlık atfetmekten de şiddetle kaçınmıştır. Keza onlar, her harfin hakkını vererek ve durak işaretlerini dikkate alarak Kur'ân'ı tecvid ile okumuşlardır. Bu bağlamda Hz. Ali (öl. 40/661), Kur'ân'da geçen "tertil" kelimesini "harflerin tecvidini ve vakfları bilmek" şeklinde tanımlayarak vakf ve ibtida konusunun önemine ve ciddiyetine dikkat çekmiştir. Daha sonraki dönemlerde Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî (öl. 328/940), Ebû Ca'fer en-Nehhâs (öl. 338/950), Ebû Amr ed-Dânî (öl. 444/1053) gibi âlimler konuyla ilgili kayda değer eserler telif etmişlerdir. Ancak Türkiye'deki Mushaf'larda kendisine nisbetle "Secâvend" adıyla müstakil bir konu başlığını kıraat ilmine kazandıran ve alanla ilgili önemli bir eser kaleme alan âlim, kuşkusuz ki Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (öl. 560/1165)'dir. Çalışmamızın ana mihrini teşkil eden de Secâvendî'nin vakf tasnifinde ele alınan ve mushaf'larda (۲) remzi ile gösterilen vakf-ı lâzım'dır. Vakf-ı lâzım, üzerinde durulması evlâ olan ve hatta birçok yerde durulması gerekli kabul edilen ictihâdî bir vakf çeşididir. Bu bağlamda Secâvendî, "bir kelimedede vasl yapıldığı takdirde âyetin i'rabı ve anlamı değişirse vakf yapılması zorunludur" şeklindeki iddiasını Kur'ân'dan verdiği örneklerle temellendirmiştir. Vakf-ı lâzım işareti (۲) bulunan bir lafızda vasl yapılmasını "haram" sayan âlimler olmasına karşın İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429), Kur'ân'da vâcip veya haram olarak nitelenen bir vakfın bulunmadığını kesin bir dille ifade etmiştir. Bunun yanısıra âyetin manasını bilinçli olarak tahrif edecek ya da bozacak şekilde yapılan vakflar âlimlerin çoğunluğuna göre asla doğru karşılanmamış, bunun dışında herhangi bir makul gerekçeyle uygun olan her kelimedede vakf yapılabileceği belirtilmiştir. Vakf-ı lâzım diğer vakf türlerinden biraz daha farklı özellikler taşır. Vakf-ı tâm'da kelam tamam olmakla birlikte sonraki kelime ile lafız ve mana bağı kalmamaktadır. Oysa vakf-ı lâzım'da bu bağ kopukluğu gerekçesine ilaveten vasl yapılmasının i'rab ve mana bozukluğuna sebebiyet verip vermemesi de dikkate alınmaktadır. Çünkü vakf-ı lâzım işareti bulunan bir lafızda vasl yapılması sebebiyle âyetin i'rab ve manası değişmektedir. Vakf-ı tâm'da ise vasl yapılarak okunan âyetin i'rab ve manası değişmemektedir. Buna göre vakf-ı tâm ve vakf-ı kâfi'de vakf yapılması, tercih nedeni iken vakf-ı lâzım'da zorunludur. Vakf-ı lâzım'da mana değişikliği sebebiyle vasl yapılması câiz görülmemesine karşın vakf-ı tâm ve vakf-ı kâfi'de vasl yapılması caiz görülür. Secâvendî'ye göre âyetlerdeki kelamın tamam olduğu bir yerde sonraki cümlemin başlangıç cümlesi olması ve vasl yapılması durumunda âyetin i'rab ve mefhumunun değişmesi bu yerde vakf yapılmasını zorunlu kılar. Bu zorunluluğun sembolü ise vakf-ı lâzım rumuzu olan (۲) ile gösterilir. Vakf-ı lâzım işareti bulunan her vakf; vakf-ı tâm, vakf-ı kâfi yahut vakf-ı hasen olması gerekmediği gibi her vakf-ı tâm, vakf-ı kâfi veyahut vakf-ı hasen'in de vakf-ı lâzım olması gerekmez. Ancak vakf-ı lâzım işareti olan bazı yerlerdeki vakf tercihi, bazen vakf-ı tâm, vakf-ı kâfi yahut vakf-ı hasen'in gerekçelerini içerebilir. Bu gerekçeler, vakf-ı lâzım'ı diğer vakf çeşitlerinden farklı kılar. İşte bu çalışmada, Secâvendî'nin vakf sistemini tercih eden ülkemiz mushaf'lardaki vakf-ı lâzım işaretleri âyet bütünlüğü çerçevesinde incelenmiş, vasl durumunda oluşabilecek muhtemel manalar dikkate alınarak Secâvendî'nin vakf yapmayı niçin gerekli gördüğü tahlil edilmiştir. Ayrıca Secâvendî'nin vakf-ı lâzım olarak belirlediği ve Nisâbü'rî'nin (öl. 730/1329) de aynı gerekçelerle kendisine katıldığı âyetler, örnek kabilinden seçilmiş ve durulması en elzem olarak görülen bu yerler i'rab cihetiyle de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Anlam, Secâvendî, Vakf-ı lâzım, Vasl.

asanbulut1244@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6924-9651>

How to Cite: Bulut, Hasan. "The Effect of Making Joining (Vasl) on the Purpose of Stopping (Waqf) in the Holy Qur'an According to Sajawandi". *Cumhuriyet Theology Journal* 27/1 (June 2023), 120-135. <https://doi.org/10.18505/cuid.1250338>

Atf: Bulut, Hasan. "Secâvendî'ye Göre Kur'ân'daki Vakf-ı Lâzım Remizlerinde Vasl Yapmanın Anlama Etkisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (Haziran 2023), 120-135. <https://doi.org/10.18505/cuid.1250338>

Giriş

Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılması ve anlam bütünlüğünü koruması bir vecihle de olsa vakf işaretlerine riayet ederek onları tilavet etmekten geçer. Nitekim Türkçe yazılmış bir metinde mefhumun ve mesajın doğru anlaşılması, nokta ve virgüllerin yerli yerinde kullanımına bağlıdır. Aksi bir durumda anlam karmaşası oluşur. Kur'ân'daki vakf işaretlerinin herbirisinin de bir amacı ve görevi vardır. Bu alanla ilgili en muteber eser veren kıraat âlimi de Ebû Abdillâh Ebû Ca'fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî'dir (öl. 560/1164).

Hicrî VI. yüzyılın ortalarında yaşayan ve kaynaklarda hayatı ile ilgili pek bilgi bulunmayan Secâvendî'nin, Sistan¹ civarında Kabil ile Gazne arasında bir köy olan Segavend'de doğduğu ifade edilmiştir.² Secâvendî, tefsir ve kıraat âlimi olmakla birlikte daha çok vakf işaretlerini tasnif etme konusunda meşhur olmuş, Mushaf yazımında kullandığı terimler ve işaretler İslam âlimlerince muteber görülerek yaygınlık kazanmıştır. Pek çok İslâm beldesinde basımı yapılan mushaflarda onun koyduğu sistem esas alınmış ve kullandığı remzler; lâzım (ل), mutlak (ط), câiz (ج), mücevvez (ز), murahhas (ص) ve vakfin câiz olmadığı yerler lâmelif (ل) biçiminde gösterilmiştir.

Konu ile ilgili Secâvendî'nin *'İlelû'l-vukûf ve Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ* adlı eserlerinden çokça yararlanmakla birlikte Nîsâbü'rî'nin (öl. 730/1329) *Gârâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-furkân* adındaki eserinden de yararlanılmıştır. Konuyla ilgili son dönemlerde yazılan eserler, Recep Koyuncu'nun telif edip yayınladığı "Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ- Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılması Bağlamında-" adlı eser ile Mehmet Kara tarafından doktora tezi olarak hazırlanan "Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı lâzım" adlı çalışmalarıdır. Koyuncu, adı geçen eserinde vakf ve ibtida konusunu genel bir çerçevede Kur'ân'dan verdiği örneklerle izah etmeye çalışmıştır. Kara, daha dar bir çerçevede vakf-ı lâzım konusunu ele almış, ilgili yerlerde vakf-ı lâzım'ın konuluş gerekçesine yer vermiş ancak gerekliliğine dair kat'i ifadelerle görüş beyan etmemiştir. Bu çalışmada ise Secâvendî'nin (ل) remzini tayin ettiği ve vakf yapılmasını gerekçe göstererek gerekli gördüğü ve Nîsâbü'rî'nin de aynı minvalde görüş belirttiği bazı âyetler tahlil edilmiştir. Vasl edilmesi durumunda âyetlerde meydana gelen muhtemel yanlış manalara dikkat çekilmiştir.

1-Vakf'in Tanımı ve Çeşitleri

1.1. Vakf'in Tanımı

Luğatta "vakf" kelimesi; "durmak, durdurmak, hapsetmek, men etmek, duraklamak, kaçınmak, kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak" gibi anlamlara gelir.³ Bu kelime, Kur'ân'da⁴ ve bazı hadislerde⁵ benzer anlamlarda kullanılmıştır.

Vakf yapılan yerde tilavete yeniden başlamak niyetiyle nefes alacak kadar bir süre ses kesilir. Bu mana doğrultusunda vakf kavramına ilişkin bazı âlimlerce şu tanımlamalar yapılmıştır: İbnü'l-Enbârî (öl. 328/939); "kelimenin sonunda sesi bir süre kesmek ya da kelimeyi bir sonrakinden ayırmak"⁶ Nîsâbü'rî, "Kur'ân tilavetinde bir lafzın, maba'dindenki ifade ile irtibatını kesmek",⁷ İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) ise; "kelime üzerinde kıraate tekrar başlamak niyetiyle normal olarak nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir"⁸ şeklinde tanımlamıştır. Görüldüğü üzere kıraati kesmeye "vakf" denildiği gibi durulması gereken yerler için de aynı ifade kullanılmıştır.

1.2. Vakf'in Çeşitleri

Vakf ve ibtidâ, kıraat ilminin en önemli alt dallarından biri olarak görülür. Murad-ı ilâhînin doğru bir şekilde anlaşılması ve ihtiva ettiği 'câzin ortaya çıkması; Kur'ân-ı Kerim okunurken nerede, nasıl vakf edileceğini ve nereden nasıl tilavete başlanacağını bilmekle mümkündür. Vakf ve ibtidâ kurallarına uyulmadığı takdirde muhtemel mana

¹ Günümüzde bir kısmı İran, bir kısmı Afganistan sınırları içinde kalan tarihî bölge'ye verilen isimdir.

² Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihaye fi tabakati'l-kurrâ* (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 2/139.

³ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlm, 1987), "v-k-f" md.; Ebu't-Tâhir Mevdüddîn Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, thk. Mektebü Tahkiki't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle (Beirut: yy., 2005), "v-k-f" md.; Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk. Emin Muhammed- Muhammed Sâdık (Suudi Arabistan: yy., 2003), "v-k-f" md.

⁴ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-En'âm 6/27, 30; es-Sebe' 34/31; es-Sâffât 37/24.

⁵ Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmi'u'l-kebir)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Salat", 79; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni, 2000), "Salat", 69.

⁶ İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*, thk: Ahmet İsa Ma'sarâvî (Kahire: y.y., 2012), 14.

⁷ Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed el-Kummî en-Nîsâbü'rî, *Gârâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-furkân*, thk. Zekeriya 'Umeyrat (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 1/44.

⁸ Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. thk. Alî Muhammed ed-Dabbâ' (B.y.: el-Matbaatu't-Ticâriyetu'l-Kubrâ, 1431/2010), 1/224.

değişimlerine ve bozulmalara yol açılmış olur.⁹ Bu önemine binaen vakf çeşitlerinin neler oldukları, ne gibi özelliklere sahip oldukları vuzuha kavuşturulması gereken öncelikli işlerdendir.

Vakf'ın birçok çeşidi vardır ancak burada çalışmamızla ilgili olması bakımından sadece Secâvendî'ye göre yapılan taksimat esas alınarak vakf çeşitlerine yer verilecektir. Kendisine izafeten "secavend" olarak da adlandırılan ve caiz kategorisinde yer alan vakf işaretleri beş kısımda değerlendirilecektir.¹⁰ Vakf-ı lâ ise câiz olmayan grupta yer aldığı için kendisinden kısaca söz edilecektir.

1.2.1. Vakf-ı Lâzım

"Vakf" kelimesi, "durmak, durdurmak"; "lâzım" kelimesi ise, "zorunlu olmak, gerekmek" anlamındadır.¹¹ Bu anlam çerçevesinde "vakf-ı lâzım", "tilavete yeniden başlamak niyetiyle nefes alacak kadar bir kelime üzerinde zorunlu olarak durmak, okuyuşu kesmek" şeklinde anlaşılabilir. Vakf-ı lâzım (ﻻ) remzi ile gösterilir. Vasl yapıldığında kastedilen mananın dışına çıkıldığına, mefhumun bozulacağına ve vakf yapmanın gerekliliğine işaret eden bir vakf türüdür.¹² Meselâ: Bakara Sûresi 8. âyetin sonunda وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ cümlesinde vasl yapılırsa اللَّهُ يُخَادِعُونَ اللَّهُ cümlesi بِمُؤْمِنِينَ lafzının sıfatı olarak yanlış anlaşılmasına sebebiyet verir. Buna göre âyetin manası, "Onlar, Allah'ı aldatmaya çalışan mü'minler değildir. (yani aldatmayan mü'minlerdir)" şeklinde vehmedilebilir. Böylece münâfıkların "aldatma vasfı" nefyedilmiş, mevsuf olan بِمُؤْمِنِينَ kelimesi ise nefyedilmemiş olur ki bu durumda onların mü'min oldukları kanaati hâsıl olur. Zira eğer nefy edatı, sıfat ve mevsûfun başına gelirse sadece sıfat nefyedilir, mevsûf ise ispat edilir.¹³ Dolayısıyla âyetin mefhumunu değiştiren böyle bir 'rab ihtimaline yol açmamak için اللَّهُ يُخَادِعُونَ اللَّهُ cümlesinin isti'naf cümlesi kabul edilerek burada vakf yapılması gerekli görülmüştür.¹⁴

Secâvendî'ye göre "bir kelimedede vasl yapıldığı takdirde mefhûm değiştiği ve anlam bozulduğu için vakf yapılması zorunludur."¹⁵ Bu bağlamda Kur'an'ın mesajını, bilinçli olarak tahrif etmek maksadıyla yapılan vakflar doğru karşılanmamış, bunun dışında gerekçesi makul ve muteber olan her lafızda vakf yapılabileceği ifade edilmiştir.¹⁶ Sonraki cümle ile bağı olsa bile âyet sonlarında vakf yapmak, Hz. Peygamber'in sünnetine uymak anlamı taşıdığından Ebû Amr el-Basrî (öl. 154/771), İbnü'l-Enbârî, Nehhâs (öl. 338/950), Dâni (öl. 444/1052), Beyhakî (öl. 458/1403), İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), Zerkeşî (öl. 794/1392), İbnü'l-Cezerî gibi âlimlere göre daha faziletli bir amel olarak telakki edilmiştir.¹⁷

Secâvendî'nin vakf sistematiği Nisâbûrî tarafından da tercih edilmiştir.¹⁸ Ayrıca söz konusu tasnif içerisindeki vakf işaretleri birçok mushafta yer almıştır. Meselâ; incelediğimiz konu özelinde vakf-ı lâzım için tayin edilen (ﻻ) remzi; Türkiye, Hindistan, Pakistan, Mısır, Medine, Kuveyt gibi birçok ülkenin mushafında kullanılmıştır. Vakf-ı lâzım işareti bulunması gereken yerlerle ilgili bu mushaflarda yeknesaklık yoktur.¹⁹ Vakf-ı lâzım diğer sacevendler kadar yoğun değildir. Secâvendî'ye atfedilen "el-Kavlü'l-hâzim fi'l-vakfi'l-lâzım"²⁰ adlı risalede vakf-ı lâzım sayısının 80 adet olduğu belirtilmiş olsa da Türkiye baskılı mushaflarda vakf-ı lâzım'ın sayısının 82 adet olduğu genel kabul görmüştür.²¹

1.2.2. Vakf-ı Mutlak

Vakf-ı mutlak (ﻻ) remzi ile gösterilir. Yapılan vakfın caiz, lâzım ya da murahas olduğu ile ilgili bir emare yoksa buna vakf-ı mutlak denmektedir. İfade tamamlandığı için kendisinden sonra gelen cümle ile başlamanın güzel karşılandığı bir vakf çeşididir.²² Bu vakf işaretinin olduğu yerlerde durmak evla görüldüğü gibi vasl yapmak da caiz sayılmıştır.²³

Yâsin suresinin 38. âyeti vakf-ı mutlak'a örnek gösterilebilir:

⁹ Emine Aslan, "Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılması Bağlamında-", *Akif* 52/2 (2022), 152.

¹⁰ Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkan fi'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Fevâz Ahmed Zumerî (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 2012), 200.

¹¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, "l-z-m" md.

¹² Ayrıca bk. Hamdi Abdülfettah Mustafa Halil, *el-Vukufü'l-lazime fi'l-Kur'ani'l-Kerim ve alâkâtuha bi'l-ma'na ve'l-i'rab* (Kahire: Cüreysi, 1996/1416), 202.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kiraâti'l-aşr*, 1/232: Suyûtî, *el-İtkan*, 213; Mehmet Kara, *Kiraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı lâzım* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 48.

¹⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, thk. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdî (Riyad: y.y., 2006), 1/180-181; Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *Kitâbu'l-vakf ve'l-ibtidâ*, thk. Muhsin Haşim Derviş (Ürdün: Dâru'l-Menâhic, 2001), 128.

¹⁵ Secâvendî, *Kitâbu'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 105.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kiraâti'l-aşr*, 1/232: Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tünisiyye, 1984), 1/83; Kara, *Kiraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı lâzım*, 22.

¹⁷ Ebû Amr Osmân b. Saîd el-Emevî el-Endelûsî ed-Dâni, *el-Muktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Yûsuf Abdurrahmân Maraşlı (Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1987), 145; Ebû Abdullah Muhammed b. Ebûbekr İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, thk. Şuayb el-Arnâvût -Abdulkâdir el-Arnâvût (Beyrut: Mueessetu'r-Risâle, 1996), 1/327; Enes Yarız, "Âyetlerin Sonunda Vakf Meselesi", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1 (2018), 164.

¹⁸ Nisâbûrî, *Gârâibü'l-Kur'an*, 1/44.

¹⁹ Mehmet Kara, "Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller", *Kilitbahir* 18 (2021), 9.

²⁰ Yusuf Ağa Kütüphanesi, YY00007175/2 nolu eser.

²¹ Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılması Bağlamında-* (Konya: Haciveyisade İlim ve Kültür Vakfı, 2022), 151.

²² Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/116.

²³ Suyûtî, *el-İtkan*, 214.

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ هَٰذَا (ط) ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

Bu örnekte görüldüğü üzere mana tamam kabul edildiğinden dolayı vakfetmek daha uygun sayılmıştır.

1.2.3. Vakf-ı Câiz

Remzinin (ج) işareti ile gösterildiği, bazı gerekçelerden dolayı vakfetmenin ve vasletmenin caiz karşılandığı bir vakf türüdür.²⁴ Meselâ, Bakara suresi 4. âyetin başında geçen atıf vavı vasletmeyi gerektirse de bu işaretin olduğu yerlerde genellikle vakf yapmanın evlâ olduğuna hükmedilmiştir.²⁵

Ayrıca Haşr suresinin 22. âyeti vakf-ı câiz'e örnek verilebilir: هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ (ج) عَلِيمٌ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

Her iki âyette de hem vakf hem vasl yapılabilir ancak belirlenen yerde mananın tamamlandığı dikkate alındığında vakfetmenin daha evlâ olduğu söylenebilir.

1.2.4. Vakf-ı Mücevvez

Vakf-ı mukayyed olarak da tabir edilen bu vakf çeşidi (ج) alameti ile gösterilmektedir. Vakf-ı mücevvez, bir veche göre vakfın caiz, diğer bir veche göre ise caiz olmadığını ifade eden bir vakf'tır.²⁶ Bu işaretin olduğu yerlerde vakfetmek caiz olmakla birlikte vasl yapmak daha evlâ olarak kabul görmüştür.²⁷ Bakara suresinin 86. âyeti bu vakf türüne örnek gösterilebilir:

فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ (ز) أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ

Söz konusu âyette inkârcıların ahirete karşılık dünya hayatını satın aldıkları ifade edilmiş, (ج) alametinden sonra da cümleye fa-i sebebiye ile başlanmıştır. Bu ifade, sebep ve ceza gerektirdiğinden burada vasletmenin lüzumuna sebep teşkil etmiştir. Dolayısıyla fiilin yeni cümle halinde olması, fasl için bir tercih sebebidir.²⁸

1.2.5. Vakf-ı Murahhas

“Vakf-ı murahhas li'd-darûra” olarak da bilinen bu vakf türü, Kur'an'da (ص) remziyle gösterilir.²⁹ Maba'dinin makabliyle tamamen ayrılmadığı, birbiriyle bağlantılı olmasının yanında tavlü'l-keîâm - sözün uzaması ve inkitau'n-nefes - nefesin kesilmesine bağlı sebepler sonucu vakf yapmanın gerekli olduğu yerler şeklinde ifade edilebilir.³⁰

Birden fazla cümlelerden meydana gelen ve birbirinden bağımsız olmayan âyetlerin tek nefeste okunamamasından dolayı ayrı ayrı tilavet edilmelerine imkân sağlayan bir vakftir. Bu işaretin bulunduğu yerlerde zarurete binaen vakf yapılırsa âyete geriden başlanmasına gerek yoktur. Çünkü vakfın mâba'di, tek başına okunsa bile manası anlaşılabilir.³¹ Mesela, Bakara suresi 22. âyette geçen وَأَلَسَّمَاءٌ بَنَاتٌ ifadesi ile sonraki وَأَنْزَلْنَا âyetin siyakına giren ve birbirinden ayrılmayan birer cüz olarak kabul edilir. Bu sebeple sözkonusu âyetteki her iki ifade (ص) alameti ile gösterilmiştir.³²

Secâvendî, câiz olan grupta zikrettiği vakf çeşitlerinin yanısıra câiz olmayan grupta da vakf-ı lâ türüne yer verir. Vakf-ı lâ, mâba'di ile lafız yönüyle kuvvetli bir bağı olan ve bundan dolayı mananın tamamlanmadığı yerler için konulan bir işarettir. Bu işaret, “burası vakf yapmaya uygun değildir” anlamına gelir.³³ Herhangi bir zorunluluktan ötürü burada vakfedilebilir ancak geriden alınmak şartıyla âyetin tilavetine devam edilir. Bu durum âyet sonu olmayan yerler içindir. Şayet âyet sonunda bulunan bu işaretle vakf yapılırsa geriden almaya gerek yoktur. Çünkü âyet sonları mutlak surette vakf yerleridir.³⁴ Vakf-ı lâ'lar, bir önceki âyetin manasının devam ettiğini gösterir.³⁵

2. Vasl Kavramı

“Vasl”, sözlükte “bir şeyi bir şeye bağlama, ulaştırma”³⁶ manasındadır. İstilahta ise, “bir lafız ya da cümleyi diğer bir lafız veya cümleye nefesi kesmeksizin atfetmek, cümleleri atıf harfi olan “vav” harfiyle birbirine bağlamak”³⁷ demektir. Vakf ve ibtida arası bir kavram olarak tanımlanan vasl kelimesi, durulması gereken yerde vakf etmek yerine kelimeleri

²⁴ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/128.

²⁵ Suyûtî, *el-İtkan*, 214; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 334; Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 152.

²⁶ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 1/130.

²⁷ Suyûtî, *el-İtkan*, 214; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 334; Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 153.

²⁸ Suyûtî, *el-İtkan*, 214.

²⁹ Secâvendî, *Kitâbu'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 495.

³⁰ Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 154-155.

³¹ Suyûtî, *el-İtkan*, 214; Nihat Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 88-89.

³² Suyûtî, *el-İtkan*, 214; Ayrıca bk. Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 228-238.

³³ Secâvendî, *Kitâbu'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 519.

³⁴ Maûn suresi 4. âyet bu kuralın dışında tutulur çünkü orada vakf-ı kabîh olma durumu sözkonusudur.

³⁵ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 335; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 89.

³⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, “v-s-l” md.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “v-s-l” md.

³⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 328.

veya cümleleri birleştirmeyi tercih etmek anlamında yorumlanmıştır. Vasl, vakfın zıddı olup vaslda kelimelerin birbirine birleştirilmesi söz konusu iken vakfta kelimeler birbirinden ayrıştırılmaktadır. Vakf ve kat'da durum sükûn üzere iken vasl'da aslanan harekedir.³⁸ Bu nedenle vasl edilen bir yerde vakf ve ibtidâ'dan bahsedilemez.

Başta Cürçânî (öl. 471/1079) olmak üzere belağat âlimleri vaslın atıf vâvı ile birlikte cümlelere mahsus bir durum olduğunu belirtirken Sekkâkî (öl. 626/1229), vaslın hem kelimeler hem de cümleler arasında olabileceğini ifade etmiş böylece kapsamı daha geniş tutmaya çalışmıştır.³⁹ Belağat âlimleri, cümlelerin birbirleriyle olan irtibatını ve aralarında atıf harfinin gelip gelmeme durumunu müfred isimden yola çıkarak beyan etmişlerdir. Onlara göre ard arda gelen iki isim arasında atıf yapmak, birinci ismin i'rabını ikinci isme vererek fâil, mef'ûl ya da mecrûr kılmak suretiyle ona ortak olduğunu göstermek demektir. Böylece cümleler de birbirine bağlanan müfred isimlerle aynı hükümde birleşmiş olur.⁴⁰

Kur'ân lafızları ve harfleri vasla göre harekelenmiştir. Hareke ve seslendirme keyfiyeti bilinse dahi iki âyet arasında uyulması gereken kaidelere uygun şekilde vasledilmezse okuyuş yanlış olduğu gibi anlam da nakis olur. Âyet sonlarını kendisinden sonra gelen cümleye birleştirirken son harfin harekesini ve kendisine vasledilen lafzın ilk harfinin ne olduğunu bilmek, doğru vasl yapmak açısından son derece önemlidir.

3. Secâvendî'ye Göre Vakf-ı Lâzımda Vasl Etmenin Âyetin Anlamına Etkisi

İslâm topraklarının gittikçe genişlediği, farklı kültürlere sahip kimselerin İslâm'a girmeye başladığı dönemlerde Kur'ân'ın indirildiği biçimde tilavet edilmesi ve sahih anlaşılması için Mushaflarda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda Kur'ân okuyuşunu kolaylaştıran, doğru okunmasını temin eden harekeleme ve noktalama gibi bazı faaliyetlerin yanısıra Kıraat İlmî ve bu üst başlık altında da Vakf-İbtidâ gibi bazı alt ilmî disiplinler teşekkül etmiştir. Kur'ân tilâvetinde nerede ve nasıl durulması gerektiğine dair Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiinun tatbikatı dikkate alındığında "vakf ve ibtidâ" ilminin o dönemlerde temelini atıldığı söylenebilir. Nitekim "Hz. Peygamber, rahmet âyetini okuduğu zaman vakf yapar, Allah'tan istekte bulunurdu. Azap âyetini okuduğunda ise vakf yapar, Allah'a sığınır"⁴¹ hadisi, mana eksenli bir tilâvette vakfın ne derece önemli olduğunu gösterir. İlk dönem kıraat âlimlerince müdevven bir ilim haline getirilen vakf ve ibtidâ konusu, daha sonraki İslâm âlimleri tarafından geliştirilmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere Ebû Ca'fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin "İlelü'l-vukûf" ve "Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ" adlı eserleri bu alanla ilgili en önemli kaynak eserlerden sayılmıştır.

Secâvendî, adı geçen eserlerinde öncelikle kendi vakf-ibtidâ kurallarını belirlemiş ve buna göre durulacak yerleri birtakım remizler ile göstermek suretiyle vakf çeşitlerini tespit etmiştir. Bu vakf türlerinden biri de vakfa mevzubahis olan lafzın, öncesi ve sonrasıyla lafız-mana ilişkisi sağlayan ve (۶) işareti ile gösterilen vakf-ı lâzım'dır. Secâvendî, bu işaretlerle gösterilen birçok yerde gerekçelendirmek suretiyle vakfetmeyi zorunlu görmüştür. Çalışmamızın asıl amacı da müellifimizin birkaç başlık altında tasnif ettiği gerekçeleri serd ederek vasl edilmesi neticesinde âyetlerde anlam değişikliğine neden olacak muhtemel manalara dikkat çekmek ve (۶) işareti ile gösterilen bazı yerlerde doğru manayı elde edebilmek için vakfetmenin gerekliliğini ispat etmeye çalışmaktır. Bu amaçla vakfa konu olan lafzın cümle içerisindeki i'rabı, mâkabli ve mâba'di ile oluşturduğu lafız ve anlam ilişkisi, bu kelimedeki vasl yapılması halinde oluşması ihtimal dâhilinde olan i'rab ve değişikliğin âyetin manası üzerindeki etkisi bağlamında tahlil yapılacaktır. Böylece vakf-ı lâzım remzi bulunan lafızlarda vakf yapılmasının lüzumu veya tercih edilebilirliği hakkında görüş beyan edilecektir. Şimdi Secâvendî'nin vakf-ı lâzım olarak tayin ettiği, vakfetmeyi gerekli gördüğü ve Nisâbûr'nin de aynı minvalde görüş belirttiği bazı âyetler, gerekçeli başlıklar altında örnek kabilinden değerlendirilecektir.

3.1. Sıfat-Mevsûf İlişkisinden Kaynaklanan Vakf-ı Lâzım

Secâvendî, kendi vakf sistematigi içerisinde durulmasını daha uygun gördüğü vakf-ı lâzımı gelişigüzel tayin etmemiş bilakis onu birtakım i'rab vecihleriyle gerekçelendirmeye çalışmıştır. Ona göre vakf-ı lâzım remzinin bulunduğu yerlerde vasl yapılması ile âyetin cümle yapısı ve anlamı değişebilir. Bunun sonucunda bazı yerlerde vakfa konu olan lafız ile sonrasındaki ifade arasında sıfat-mevsûf, bedel-mübdelün minh ya da fiil-mef'ûl irtibatı oluşabilir. Âyetin manası üzerinde etkisi olan böyle bir i'rab değişikliğinin, bazı hallerde âyetin anlamını da bozması sebebiyle bu gibi yerlerde vasl yapılması uygun görülmemiş hatta bu durum bazı âlimlerce büyük bir kusur olarak değerlendirilerek⁴² vakf yapılması gerekli addedilmiştir.

3.1.1. Bakara Sûresi 2/8-9. Âyetler

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يُخَادِعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

³⁸ Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 142; Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 58.

³⁹ 'Abdulkâhir Ebû Bekr b. 'Abdirrahmân el-Cürçânî, *Delâilu'l-i'câz*, nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye – Fâyiz ed-Dâye (Dımaşk: y.y., 2007), 233; Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, nşr. Na'im Zerzûr (Beyrut: y.y., 1407/1987), 249.

⁴⁰ Cürçânî, *Delâilu'l-i'câz*, 232; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 250; Rifat Resul Sevinç, "Belâğatta Fasil-Vaslın Genel Kuralları ve "Vâv"ın Kullanımı", *EKEV Akademi Dergisi* 21/69 (2017), 55.

⁴¹ Tirmizî, "Salat" 79; Dârimî, "Salat", 69.

⁴² Ebû Hilal el-Askerî, *Kitâbu's-Sinaateyn el-Kitâbe ve's-Şi'r* (İstanbul: Matbaa-i Mahmut Bey, 1320), 460.

"İnsanlardan bir grup da vardır ki, gerçekte mü'min olmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe iman ettik" derler. Bu halleriyle güyâ Allah'a ve iman edenlere oyun ediyorlar. Hâlbuki onlar, sadece kendilerini aldatırlar da, bunun farkına varmazlar."

Yukarıdaki vakf-ı lâzım remzinin gerekçesi, وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ cümlesinin i'rab tahlili ile anlaşılabilir. Belirlenen yerde vakf veya vasl yapılması tefsir ve vakf-ibtidâ ile ilgili kaynaklarda ihtilafli bir konu olarak ele alınmıştır. Vakf tercihini belirleyen اللّٰهُ يُخَادِعُونَ cümlesi ile ilgili farklı i'rab ihtimallerinden söz edilebilir ancak burada sadece sıfat-mevsûf ilişkisinden kaynaklanan i'rab değişikliğinin, âyetin mefhumu üzerindeki etkisi dikkate alınarak vakf gerekçesinin anlaşılmasına ve Secâvendî ile Nisâbûrî'nin neden vakf-ı lâzım'ı gerekli gördüklerine yer verilecektir.

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ cümlesinde vasl yapılması halinde اللّٰهُ يُخَادِعُونَ ifadesi, بِمُؤْمِنِينَ lafzının sıfatı şeklinde düşünülebilir. Buna göre ilgili âyet, "onlar, Allah'ı aldatmaya çalışan mü'minler değildir. (yani aldatmayan mü'minlerdir)" anlamında vehmedilebilir. Böylece münâfikların "aldatma vasfı" burada nefyedilmiş, mevsûf بِمُؤْمِنِينَ kelimesi ise nefyedilmemiş olur ki bu durumda onların mü'min oldukları akla gelir. Oysa âyette münâfikların iman etmedikleri ve aldatma vasfının onların bir niteliği olduğu vurgulanır. Dolayısıyla âyetin mefhumunu değiştiren böyle bir i'rab ihtimaline yol açmamak için burada vakf yapılması gerekli görülmüştür.⁴³

3.1.2. Bakara Sûresi 2/26. Âyet

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۗ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا ۗ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۗ وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

"Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, "Allah, böyle örnek vermekle neyi kastetmiştir?" derler. (Allah) onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Verdiği örneklerle Allah ancak fasıkları saptırır."

Bu âyetin, Kur'ân'daki temsîlî ifadeleri anlamak istemeyen müşriklerin ya da münâfikların karşı çıkışlarına cevap olarak indirildiği rivayet edilmiştir.⁴⁴ Âyetteki vakf-ı lâzım işaretinin gerekçesi, vasl yapılması halinde بِه kelimasının, مَثَلًا lafzının sıfatı olarak anlaşılması ve âyet mefhumunun değişmesine sebebiyet vermesidir. Vasl yapılması neticesinde âyetin ilgili kısmı, "Kendisi ile birçok insanı saptırdığı ve birçoğunu da hidâyete erdirdiği böyle bir mesel ile Allah neyi murad etmektedir" şeklinde yanlış bir manada anlaşılıp, vakf-ı lâzım işaretinden sonraki cümle kâfirlerin sözünün devamıymış gibi vehmedilebilir. Hâlbuki kâfirler, Kur'ân'ın hidâyet rehberi olduğuna ve kendilerinin de yanlış yolda olduklarına inanmazlar. Vasl yapılması durumunda oluşması muhtemel i'rab değişikliğine göre vakf çeşidini belirleyen Secâvendî, âyetin manasını etkileyen sıfat-mevsuf ilişkisinden kaynaklanan sakıncalar sebebiyle ilgili yerde vakf yapılmasının zorunluluğuna hükmetmiştir.⁴⁵

3.1.3. Bakara Sûresi 2/145-146

وَلَيْنِ أَنْتِ الْذِّينِ أَوْتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قَوْلَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قَوْلَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قَوْلِ بَعْضٍ ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۗ (145) الذِّينِ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (146)

145: "Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mucizeyi getirsen yine de onlar senin kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar da birbirlerinin kiblesine uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun."

146: "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Böyle iken içlerinden bir grup bile bile gerçeği gizlerler."

Tesbitlere göre Kur'ân-ı Kerim'de 879 adet ism-i mevsûl mevcuttur. Bunların öncesinde atıf harfi olanlar, ma'tûf ve ma'tûfun aleyhin arasını ayırmamak için genellikle vakfa konu edilmemiştir. Atıf harfi bulunmayan ism-i mevsuller ise öncesi ile lafız irtibatının olup olmaması bağlamında vakf veya vasl açısından değerlendirilmiştir. Bunların bir kısmı, mâkabli ile hem lafız hem de mana yönüyle ilişkili iken diğer bir kısmı lafız ilişkisi olmayan isti'naf cümlesi şeklindedir. Buna göre öncesi ile lafız ilişkisi bulunan ism-i mevsullerin başında vasl yapılabilir. Genellikle âyet başlarındaki ism-i mevsüllerde olduğu gibi öncesi ile lafız irtibatının bulunmadığı yerlerde tercihe şayan olan vakf yapılmasıdır. Secâvendî, belirlenen yerde الذِّينِ ism-i mevsulünün mübteda olmasını gerekçe göstererek öncesinde vakf yapılmasını gerekli addetmiştir.⁴⁶

Söz konusu iki âyetin vasl yapılarak okunması durumunda الذِّينِ ism-i mevsulü, الظَّالِمِينَ lafzının sıfatı olarak anlaşılabilir. Bu gerekçeden ötürü Secâvendî, âyetin manasının değişmesine neden olan böyle bir i'rab ihtimaline mahal vermemek

⁴³ Secâvendî, 'İlelü'l-vukûf, 1/181; Kitâbu'l-vakf ve'l-ibtidâ, 128; Nisâbûrî, Gârâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-furkân, 1/159; Kara, Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı lâzım, 48.

⁴⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, Tefsîru'l-Mâverdî (en-Nuket ve'l-uyûn), thk. Seyyid İbn Abdî'l-Maksûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1431/2010), 1/88.

⁴⁵ Secâvendî, 'İlelü'l-vukûf, 1/193-194; Kitâbü'l-vakf ve'l-ibtidâ, 129-130; Kara, Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı lâzım, 50.

⁴⁶ İlgili âyette benzer gerekçeyle vakf yapılmasını Zerkeşi ve Kastallânî de gerekli görmüştür. Detaylı bilgi için Bk. Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, el-Burhân fi ulûmü'l-Kur'an, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Kahire: Dâru't-Türâs, ts.), 1/357-358; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, Letâifu'l-işârât li funûni'l-kıraât, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye (Suûd-i Arabistan: İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, ts.), 2/513; Kara, "Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller", 14.

için *الظَّالِمِينَ* lafzında vakf yapılmasını gerekli görmüştür.⁴⁷ Âyetin ilgili kısmında vasl yapılırsa şöyle bir bozuk mana oluşabilir; "...eğer sana ilim verildikten sonra onların arzularına uyarsan kitap verdiğimiz zalim kimselerden olursun..." Böyle bir muhtemel mana ile Hz. Peygamber'in onların arzularına tabi olması durumunda haşa kendisine kitap verilen zalim kimselerden olacağı belirtilmiş olmaktadır. Buna göre sanki zalimler, kendilerine kitap verilen ve kitap verilmeyen şeklinde iki kısımda değerlendirilmiş, Hz. Peygamber de haşa kitap verilen zalimler gurubuna dâhil edilmiştir. Oysa âyetteki "zâlim" özelliği, ehl-i kitâbı da içine alan daha kapsamlı bir manayı ihtiva etmektedir.

3.1.4. Bakara Sûresi 2/253. Âyet

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ ۖ وَرَفَعَ بَعْضُهُمْ دَرَجَاتٍ

"Peygamberlerin bazısını, diğer bazısından üstün kıldık. Allah, onların içerisinde kimisiyle konuşmuş, kimisini de derecelerle yükseltmiştir..."

Âyette peygamberlerden bazılarının bazılarında olan üstünlüğü ifade edilmiştir. İbnü'l-Cezerî, burada ba'ziyet ifade eden "min" edatının üstünlük veya tercih edilebilirlik anlamında vehmedilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Cümlenin kendisinden önceki ifade ile irab açısından bir ilişkisinin olmadığını, müstakil bir isti'nâf cümlesi kabul edilmesinin daha doğru olduğunu belirtmiştir.⁴⁸

بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ile *مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ* cümlelerinin vasl edilerek okunması halinde *مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ* cümlesi, öncesinde geçen *بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ* lafzının sıfatı olarak düşünülebilir. Bu i'rab değişikliği ise âyetin manasında şöyle bir anlam bozukluğuna sebebiyet verir: "Peygamberlerin bazısını, Allah ile konuşan ve Allah'ın derecelerle yükselttiği bazısından üstün kıldık..." Oysa âyette, vasl yapılması sonucunda oluşması muhtemel sıfat-mevsûf takdirinde nebilerin, bir diğerine üstünlüğü söz konusu olmaktadır. Bu gerekçeye dayanarak Secâvendî, i'rab ve mana değişikliğinin ortaya çıkmaması için belirtilen yerde vakf yapılmasının gerekliliğine kanaat getirmiştir.⁴⁹

3.1.5. Hûd 11/20. Âyet

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ ۗ لَهُمُ الْعَذَابُ

"Onlar yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakacak değildirler. Onların Allah'tan başka sığınabilecekleri bir yardımcıları da yoktur. Azap onlara kat kat artırılabilecektir..."

Âyette kâfirlerin, Allah'ın tasarrufu ve gücü altında oldukları, ahiretten önce de dünyada kâfirlerden intikam almaya O'nun (cc) kadir olduğu, kâfirlerin Allah'tan başka bir yardımcılarının olamayacağı ve onlar için azabın fazlasıyla artırılacağı ifade edilmiştir.⁵⁰ Bu anlama göre vakf-ı lâzım işareti bulunan yerde vasl yapılırsa, kâfirlerin ahiretteki ahvalini ve onlar için azabın şiddetini haber veren *لَهُمُ الْعَذَابُ* cümlesi, *أَوْلِيَاءٍ* lafzının sıfatı olarak akla gelebilir.⁵¹ Buna göre âyetin muhtemel manası şöyle olmaktadır: "...Onların, Allah'tan başka, azabı kat kat olan velileri (yardımcıları) da yoktur..." Âyette azabın kâfirler için artırılacağı ifade edildiği halde i'rab değişikliği sonrasında veliler için artırılacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle söz konusu i'rab takdiri, âyet bütünlüğü çerçevesinde doğru karşılanmamış, *أَوْلِيَاءٍ* kelimesinde vakf yapılması ve sonraki cümlenin isti'nâf cümlesi olarak kabul edilmesi daha uygun görülmüştür.⁵²

Sıfat-mevsuf ilişkisi bağlamında Secâvendî'ye göre mana cihetiyle vakf yapılması zorunlu, vasledilmesi ise mahzurlu olan bazı âyetler burada tahlil edilmiştir. İlgili âyetlerde vasl durumunda oluşması muhtemel i'rab ve anlam değişiklikleri gerekçelendirilmiştir. Secâvendî, ilgili yerlerde mananın doğru anlaşılmasını, mesajın da muhataplara net olarak iletilmesini amaçlayarak vasl yapmanın sakıncaları üzerinde durmuştur. Ancak o, sıfat-mevsuf gerekçesine dayanarak belirlediği vakf tasnifi dışında kalanların görüşlerine de zaman zaman katıldığını itiraf etmekten geri durmamıştır.

3.2. Kavlin Mekûlü İlişkisinden Kaynaklanan Vakf-ı Lâzım

Kur'an'da *قال* ve türevlerinden sonra gelen bazı cümleler, *قول* 'in mefûlü bihi, mekûlü kabul edilir. Bu gibi yerlerde kavil ve mekûlü mabeynindeki lafız ve mana ilişkisi gereğince *قول* kelimesinden sonra vasl etmek daha doğru karşılanır. Öte yandan bazı âyetlerde "kâle" ve türevlerinin ardından gelen ifadeler, "kavlin mekûlü" olmadıkları halde vasl yapıldığında kavlin mekûlü şeklinde düşünülebileceği gerekçesiyle bilhassa vakf yapılması gerekli addedilmiştir. Söz konusu âyetlerin ilgili yerlerinde vasl sebebiyle i'rab ve mefhum değişikliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Secâvendî, âyetin anlam bozulmasına maruz kalmaması için kendi vakf sistematiği kapsamında ilgili âyetlerde vakf-ı lâzım remzi olan (م) ile sembolize etmiştir. Bu bölümde vakf-ı lâzım'ın kavlin mekûlü olarak anlaşılmasını için Secâvendî'nin bazı değerlendirmeleri ele alınacaktır.

3.2.1. Bakara Sûresi 2/275. Âyet

⁴⁷ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/ 252; *Kitâbü'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 138.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıraâtî'l-aşr*, 1/232.

⁴⁹ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 1/325.

⁵⁰ Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. 'Umer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (b.y.: Dâru Tayyibetu lî'n-Neşr, 1420/1999), 4/314.

⁵¹ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 2/582

⁵² Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 5/212.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يُغْمَرُونَ إِلَّا كَمَا يُغْمَرُ الَّذِي يَتَحَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

“Faiz yiyenler, kıyâmet günü kabirlerinden, başka türlü değil, ancak şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkacaklardır. Bunun sebebi, “Alış-veriş de tıpkı faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah, alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır...”

Âyette, faiz yiyenlerin ahirette karşılaçakları kötü akıbetten söz edilmektedir. Bu cezaya uğramaları, “onların ‘alışveriş de tıpkı faiz gibidir’ demelerinden ötürüdür” şeklindeki bir sebebe dayanmaktadır. Vakf-ı lâzımdan sonraki cümlede durumun onların söyledikleri gibi olmadığı ifade edilmiştir. Âyetin sahih anlaşılabilmesi için vakf-ı lâzım işaretinin gerekçesi, ancak (م) remzinin öncesi ve sonrasındaki cümlelerin i’rab tahliline bağlıdır. Binaenaleyh ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا isim cümlesinde ذَٰلِكَ mübtedâ, مِثْلُ الرِّبَا ise onun haberidir. ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا fiilinin mefulü, mekûlü yani kâfirlerin sözü olarak ta’lîlî bir cümledir. وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا fiil cümlesi ise, alışverişin faiz gibi olmadığını ifade eden ve makabli ile lafız ilişkisi bulunmayan bir isti’nâf cümlesidir.⁵³ Müfessirlerin birçoğu, kâfirlerin sözlerinin “alış-veriş faiz gibidir” sözü ile nihayete erdiği ve “Allah alış veriş helal, faizi ise haram kılmıştır” ifadesinin Yüce Allah’ın kavli olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır.⁵⁴ Şayet vakf-ı lâzım durağında vasl yapılırsa şöyle bir anlam ve i’rab değişikliği olabilir: “Faiz yiyenler, kıyâmet günü kabirlerinden, başka türlü değil, ancak şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkacaklardır. Bunun sebebi, onların ‘Alış-veriş de tıpkı faiz gibidir, Allah, alış-veriş helâl, faizi haram kılmıştır’ demeleridir...” Âyetin bu mefhum ve manada yanlış anlaşılması için Secâvendî, ilgili yerde vakf yapılmasının gerekliliğini dile getirmiştir.⁵⁵

3.2.2. Mâide Sûresi 5/64. Âyet

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

“Yahudiler: “Allah’ın eli bağlı ve sıkıdır” dediler. Elleri bağlansın onu söyleyenlerin, lânet olsun onlara! Hiç de öyle değil, aksine Allah’ın iki eli de açıktır, nasıl dilerse o şekilde ihsân ve ikram eder.”

Âyet, Finhas b. Âzûrâ gibi bazı Yahûdilerin Yüce Allah’ı cimrilikle itham ettikleri için kıyamete kadar lanete uğramalarından bahsetmekte ve onların söyledikleri noksanlıklardan Allah’ın münezze, geniş lütuf sahibi olduğundan söz etmektedir.⁵⁶

Vakf-ı lâzım işaretinden önceki cümle, âyette söz konusu edilen Yahûdiler için beddua anlamı taşıyan i’tirâzî bir ifadedir. بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ cümlesi ise vakf-ı lâzım alametinin gerekçesi olarak gösterilen ve Yahûdî suçlamalarının doğru olmadığını vurgulayan yeni bir cümledir.⁵⁷ İki cümle arasında lafız ilişkisi yoktur. Ancak غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا’da vasl edilirse بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ cümlesi, daha önce geçen قَالُوا fiilinin mefulü, mekûlü yani Yahûdilerin sözünün devamı gibi düşünülebilir. Böylece âyet, “Yahudiler: ‘Hiç de öyle değil, aksine Allah’ın iki eli de açıktır’ dediler” şeklindeki bozuk bir mana ile mefhum değişikliğine maruz kalabilir. Bu nedenle Secâvendî, قَالُوا fiilinin sonunda vakf yapılmasının gerekli olduğunu söylemiştir.⁵⁸

3.2.3. Yûnus 10/65. Âyet

وَلَا يَخْرُجُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾

“Rasûlüm! İnkârcıların ileri geri konuşmaları sakın seni üzmesin. Hiç şüphesiz bütün yücelik, üstünlük ve şeref Allah’ındır. Her şeyi hakkıyla işiten, kemâliyle bilen O’dur.”

Âyet, Resulullah’ı teselli etmek amacıyla indirilmiştir. Zira Hz. Peygamber, inkârcıların Allah hakkında söylediklerinden dolayı çok üzülmüştü. Yüce Allah, onların ileri geri konuşmalarını işittiğini, bunların karşılıksız bırakılmayacağını, bu sebeple peygamberinin sadece kendisine tevekkül etmesi gerektiğini hatırlatarak üzülmemesini emretmiştir.⁵⁹

Âyetteki vakf-ı lâzım işaretinden önceki cümle ile sonraki cümlelerin isti’nâf cümleleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا cümlesi, Hz. Peygamber’in üzülmemesi gerektiğinin gerekçesini ortaya koyan ta’lîlî⁶⁰ ya da beyanî isti’nâf cümlesi⁶¹ olduğu ifade edilmiştir. Vakf-ı lâzım remzinin bulunduğu yerde vasl yapıldığı takdirde إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا cümlesi, İnkârcıların sözü gibi anlaşılabilir. Oysa onlardan böyle bir sözün söylenmesini beklemek muhaldir. Zira bu durum, bu sözleri söyleyenlerin “müşrik” olmamasını gerektirir. Ayrıca âyette vakf yerine

⁵³ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 2/348; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân ve sarfihî ve beyânihi* (Dimeşk: Dâru’r-Reşid, 1995), 2/71-72.

⁵⁴ Fahrüddîn Ebû Abdullah er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb (Tefsîri kebîr)*, çev. Sadık Kılıç vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 6/17.

⁵⁵ Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf*, 1/346.

⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 3/145-146.

⁵⁷ Sâfi, *el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân*, 3/400-402; Kara, *Kiraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım*, 130.

⁵⁸ Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf*, 2/459.

⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/282.

⁶⁰ Cârullah Ebû’l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetu’l-Ubeykân, 1998), 3/158.

⁶¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 11/221.

vasl yapılırsa şöyle bir anlam değişikliği vehmedilebilir: “Rasûlüm! İnkârcıların ‘Hiç şüphesiz bütün yücelik, üstünlük ve şeref Allah’ındır. Her şeyi hakkıyla işiten, kemâliyle bilen O’dur’ şeklinde sözleri, konuşmaları sakın seni üzmesin.” Böyle bir mana inkârcıların düşünce yapılarıyla tezat teşkil eder. Dolayısıyla الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا cümlesi, müşriklere ait bir sözmüş gibi düşünülmemesi için قَوْلُهُمْ lafzının sonunda vakf yapılması zorunlu olarak değerlendirilmiştir.⁶²

Secâvendî, قول / يقول / قال fiillerinden sonra gelen bazı cümlelerin vasl yapılması durumunda “kavl” fiilinin mefulü, mekûlû şeklinde düşünülmemesi için vakf-ı lâzım işareti tayin etmiştir. Bu gerekçeye dayanarak i’rabta değişiklik manada bozulmaya mahal verildiği bu gibi yerlerde vasl yapılmasını sakıncalı görmüştür. Burada Secâvendî’nin gerekli gördüğü ve diğer kıraat âlimlerinin çoğunluğunun vakf yapılmasını evlâ olarak değerlendirdiği âyetlerdeki ilgili yerler i’rab açısından ele alınmış, vasl neticesinde ortaya çıkabilecek muhtemel yanlış manalara yer verilerek bu sakıncalı durumlara düşmemek gerektiğine dikkat çekilmiştir.

3.3. Mübtedâ-Haber İlişkisinde Kaynaklanan Vakf-ı Lâzım

Mübtedâ ve haber ilişkisi neticesinde ortaya çıkan karışıklığı veya yanlış anlaşılmayı gidermek için tayin edilen bir vakftir. Vasl yapıldığı takdirde mübtedâ-haber şeklinde farklı bir i’rab biçimiyle âyetin manasının değişmesine yol açan ve örnek olarak gösterilebilecek tek yer Mü’minûn 23/9. âyetindeki vakf-ı lâzım’dır. Âyetin tahlili sürecinde de görüleceği üzere vaslın sebebiyet verdiği i’rab ve mana değişikliği ihtimalinden dolayı Secâvendî, vakf-ı lâzımda durulması gerektiğini gerekçelendirerek kanaatini belirtmiştir.

3.3.1. Mü’minûn 23/9. Âyet

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾

“Onlar namazlarını vaktinde, bütün şartları ve rükünleriyle birlikte kılar, hiç geçirmezler. İşte onlar vâris olacakların tâ kendileridir.”

Mü’minûn Sûresinin ilk dokuz âyetinde felaha kavuşacak mü’minlerin niteliklerinden, 10 ve 11. âyetlerde ise bu kimselerin Firdevs cennetine vâris olacaklarından söz edilmektedir. Bu bağlamda fiil ve fâil’den meydana gelen قَدْ أَفْلَحَ (Mü’minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir) âyeti ibtidâ cümlesi; sonraki âyet başlarında geçen الَّذِينَ ism-i mevsulleri ise, الْمُؤْمِنُونَ kelimesinin sıfatı konumundadır.⁶³ Mübtedâ ve haberden meydana gelen هُمُ الْوَارِثُونَ âyeti isti’nâf cümlesi⁶⁴ veya الَّذِينَ ism-i mevsulleri mübtedâ; 10. âyet onun haberidir.⁶⁵ Secâvendî’ye göre 9. âyetin sonunda vasl yapılırsa 8. âyet mübtedâ; 10. âyet olan هُمُ الْوَارِثُونَ cümlesi ise onun haberi olarak anlaşılabilir.⁶⁶ Bu takdirde âyetler: “Kendilerine tevdi edilen her türlü emâneti koruyan, verdikleri sözleri tastamam yerine getiren, namazlarını vaktinde, bütün şartları ve rükünleriyle birlikte kılan, hiç geçirmeyen o mü’minler, vâris olacakların tâ kendileridir” şeklinde Firdevs cennetine, sadece 8. ve 9. âyette nitelikleri verilen müminlerin girebilecekleri vehmedilebilir. Bu hatalı anlamdan kaçınmak için Secâvendî, 9. âyetin sonunda vakf yapılmasını gerekli görmüştür.

3.4. Şart-Cevap İlişkisinde Kaynaklanan Vakf-ı Lâzım

Kur’ân’da lafız ve mana ilişkisi bulunan (إِنْ-لَوْ) şart edatlarının öncesinde vasl yapılabildiği gibi âyetin anlamının değişmesi gerekçesiyle öncesinde vakf yapılması elzem olan yerler de vardır. Burada Secâvendî’nin (إِنْ-لَوْ) şart edatlarından dolayı vehmedilebilecek hatalı okuyuşlara mahal vermemek adına vakf-ı lâzım alametini uygun gördüğü ve Nîsâbü’rî’nin de ona muvafakat ettiği yerlere birer örnek verilerek tahlil edilecektir.

3.4.1. Kalem Sûresi 68/33. Âyet

كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْأَخِيرَ أَكْبَرَ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

“İşte azap böyledir. Âhîret azabı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!”

Yukarıdaki âyette vakf-ı lazım işaretinin bulunduğu yerde vasl yapılırsa وَالْعَذَابُ الْأَخِيرَ أَكْبَرَ ile لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ cümlesi arasında şart-cevap ilişkisi bağlamında mutlak anlamlı “âhîret azabının büyük olması” ifadesi, “onların bilmesi” şartı ile sınırlandırılmış olarak vehmedilebilir. Oysa “keşke bilselerdi!” şartının cevabı, “daha büyük olan azabı tercih etmezlerdi” manasında hazfedilmiştir. Bu gerekçeye dayanarak Secâvendî ve Nîsâbü’rî, belirlenen yerde vakf yapılmasını gerekli görmüşlerdir.⁶⁷

3.4.2. Nûh Sûresi 71/4. Âyet

يَعِزُّ لَكُمْ مِنْ دُونِكُمْ وَيُؤَخِّضُكُمْ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى ۖ إِنَّ آجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ ۗ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

⁶² Secâvendî, ‘İlelü’l-vukûf, 2/574, 3/851; İbn Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, 11/222; Kara, Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım, 134.

⁶³ Sâfi, el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân, 9/159.

⁶⁴ Sâfi, el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân, 9/161.

⁶⁵ Ahmed b. Muhammed el-Üşşûnî, Menârü’l-hüdâ fi beyânî’l-vakfi ve’l-ibtidâ, thk. Ebu’l-Alâ el-Adevî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2002), 523.

⁶⁶ Secâvendî, ‘İlelü’l-vukûf, 2/ 725; Kara, Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım, 172.

⁶⁷ Secâvendî, ‘İlelü’l-vukûf, 3/1035; Nîsâbü’rî, Gârâibü’l-Kur’ân ve reğâibü’l-furkân, 6/333.

“Tâ ki Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın ve ceza vermeksizin belirli bir vakte kadar sizi ertelesin! Şüphe yok ki, Allah’ın takdir ettiği ecel gelip çatığında asla ertelenmez. Keşke bunu bilseydiniz!”

Âyette geçen *إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ* cümlesi ile *تَعْلَمُونَ* vafsi edildiğinde her iki cümle arasında şart-cevap ilişkisi olduğu anlaşılabilir. Buna göre âyetteki mutlak anlamlı “Allah’ın takdir ettiği ecelin ertelenmemesi” ifadesi, “şayet bilseydiniz” şartı ile mukayyet olmuş olur. Oysa “şayet bilseydiniz!” şartının cevabı, “inkâr etmezsiniz” manasında hazfedilmiştir. Bu gerekçeden ötürü Secâvendî ve Nîsâbûrî, burada vakf yapılmasının gerekli olduğunu söylemişlerdir.⁶⁸

3.5. Zarf ve Müteallak İlişkisinden Kaynaklanan Vakf-ı Lâzım

Kur’ân’ın bazı âyetlerinde sembolize edilen vakf-ı lâzımlar, zarf ve müteallak yönüyle gerekçelendirilmiştir. Vasl yapıldığı takdirde âyette anlam bozukluğuna yol açan söz konusu i’rab değişikliğinin meydana gelmemesi için Türkiye baskılı Mushaflardaki bazı âyetlerde vakf yapılması gerekli görülmüştür. İbnü’l-Cezerî, konuyla ilgili verdiği örneklerden bazılarını “vakf-ı hasen” adı altında yorumlamıştır. *إِذْ* lafızlarının, kendilerinden önceki fiillerin amili olarak vehmedilmemesi için bu gibi yerlerde vakf yapılmasını lüzumlu addetmiştir.⁶⁹ Secâvendî ve Nîsâbûrî de, muhtemel manaları dikkate alarak aynı minvalde görüş beyan etmişlerdir.

3.5.1. Şuarâ 26/69-70. Âyetler

﴿٧٠﴾ وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾

“Rasûlüm! Onlara İbrâhim’in kıssasını da anlat. Hani o babasına ve kavmine: “Nedir bu taptıklarınız böyle?” diye sordu.”

Bu âyetlerde geçen vakf-ı lâzım alametinin gerekçesi olan *إِذْ* lafzı, öncesindeki *تَبَأَ* kelimesinden bedel⁷⁰ veya *أَتْلُ* fiilinin⁷¹ ya da hazfedilen *أَذْكَرُ* fiilinin zarfıdır. *إِذْ* kelimesi, geçmiş zaman zarfı iken, *أَتْلُ* fiili gelecekteki bir ahvali mevzu edinmesi sebebiyle *إِذْ* lafzı ile *أَتْلُ* fiili arasında zarf-müteallak ihtimali doğru karşılanmamıştır. Secâvendî’ye göre *إِذْ* lafzı, mahzûf *أَذْكَرُ* fiilinin zarfı olduğundan belirlenen yerde vakf yapılması gerekir.⁷² Vasl yapılması durumunda âyetin anlamı: “Rasûlüm! İbrahim babasına ve kavmine: “Nedir bu taptıklarınız böyle?” diye sorduğu zamanda onlara İbrâhim’in kıssasını da anlat” şeklinde i’rab ve mana değişikliği vehmedilebilir. Bu yanlış mananın önüne geçmek için Secâvendî vakf-ı lâzım işaretini kullanmıştır.

3.5.2. Hicr Sûresi 15/51-52. Âyetler

﴿٥٢﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ ﴿٥٢﴾

“Onlara İbrâhim’in gerçekte birer melek olan misâfirlerinden söz et. Bu misâfirler, İbrâhim’in yanına girip ona: “Sana selâm olsun!” demişlerdi. O da: “Doğrusu biz sizden korkuyoruz” diye cevap vermişti.”

Vakf-ı lâzımdan sonra *إِذْ* lafzı, mahzûf *أَذْكَرُ* fiilinin mefûlü ya da *ضَيْفِ* kelimesinin zarfı olduğu halde⁷³ *وَنَبِّئْهُمْ* fiilinin zarfı olarak düşünülmesi yanlış anlaşılmaya yol açmaktadır. Buna göre âyetin manası: “Melekler, İbrâhim’in yanına girdiklerinde o kullara, İbrâhim’in misâfirlerinden de söz et...” şeklinde değişebilir. Vaslın sebebiyet verdiği böyle bir i’rab ve anlam değişikliğine yol açmamak için Secâvendî, belirlenen yerde muhtemel zarf-müteallak irtibatını doğru bulmamış ve zaman uyumsuzluğu nedeniyle vakf yapılmasının gerekliliğini savunmuştur.⁷⁴

Sonuç olarak geçmişte yaşanmış bazı olayların nakledilmesi öncesinde bulunan ve vakf-ı lâzım’a konu olan *إِذْ* lafızları, genellikle hazfedilen *أَذْكَرُ* fiilinin zarfı olarak ele alınmıştır. *إِذْ* lafzının ardından gelen fiillerin gelecek zamanı konu edinmesi sebebiyle *إِذْ* lafzının öncesi ve sonrası arasında zaman uyumsuzluğu vardır. Zaman farklılığının okuyuşa yansıtılması için *إِذْ* lafzının öncesinde vakf yapılarak söz konusu fiillerin zarfı olarak düşünülmesi engellenmiş olur. Vasl yapılırsa *إِذْ* lafzı ile mezkûr fiiller arasında zarf-mütellak ilişkisi ve buna bağlı olarak farklı zamanlardan söz eden iki ifade arasında zaman müşterekliği anlaşılabilir. Bu gerekçeye istinaden Secâvendî, bu yerlerde vakf yapılmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

3.5.3. Kamer 54/6. Âyet

﴿٦﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نَكْرًا ﴿٦﴾

“Öyle ise onlardan yüz çevir! O gün ki, bir dâvetçi onları kendisinden nefret edilen bir şeye (gerçeğe) çağırır.”

Âyetteki vakf-ı lâzımın gerekçesi, devamındaki *يَوْمَ* zarfının müteallakı ile ilgilidir. Bu bağlamda *يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نَكْرًا* cümlesi, öncesi ile lafız irtibatı bulunmadığından *فَتَوَلَّ عَنْهُمْ* ifadesinin sonunda vakf yapılması elzemdir. Vasl yapıldığı

⁶⁸ Secâvendî, ‘İlelü’l-vukûf, 3/1051; Nîsâbûrî, Gârâibü’l-Kur’ân, 6/362; Kara, Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım, 165.

⁶⁹ Örnekler için bk. İbnü’l-Cezerî, en-Neşr fi’l-kıraati’l-aşr, 1/233.

⁷⁰ Sâfi, el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân, 10/83.

⁷¹ Ebu’l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, ed-Durrü’l-masûn fi ‘ulûmi’l-Kitâbi’l-meknûn, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1406), 8/ 528.

⁷² Secâvendî, ‘İlelü’l-vukûf, 2/ 757.

⁷³ Semîn el-Halebî, ed-Durrü’l-masûn, 7/ 164; Sâfi, el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân, 7/ 249.

⁷⁴ Secâvendî, ‘İlelü’l-vukûf, 2/632; Kara, Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım, 99.

takdirde *يَدْعُ* ifadesi, *فَقَتَوْلَ* fiilinin zarfı olarak düşünülebilir.⁷⁵ Buna göre âyetin anlamı, “Öyleyse davetçinin, görülmedik müthiş bir şeye çağırıldığı o günde sen de onlardan yüz çevir” şeklinde zaman uyumsuzluğundan kaynaklanan hatalı bir okuyuşa yol açabilir. Oysa Hz. Peygamber’den talep edilen “yüz çevirme” vakıası ile İsrâfil veya Cebrâil’in çağırısı farklı zamanlarla ilgilidir.⁷⁶ Bundan dolayı Secâvendî, âyetin belirlenen yerinde durmayı gerekli görmüş ve vakf-ı lâzım işaretini ile sembolleştirmiştir.

3.5.4. Haşr 59/7-8. Âyetleri

مَا آتَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَإِنَّ السَّبِيلَ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَيْتُمُ الرِّسُولَ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَأَنْتَهُوْا وَأَتُّمُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۗ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

7: “Allah’ın barış yoluyla fethedilen ülkelerin halkından Peygamberi’ne nasip ettiği ganimet malları Allah’a, Peygamber’e, Peygamber’in yakın akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Tâ ki o mallar, içinde sadece zenginler arasında dolaşan bir servet hâline gelsin! Peygamber size ne verdiyse onu alın; size neyi yasakladıysa ondan da kaçın. Allah’a gönülden saygı besleyip O’na karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası pek şiddetlidir.”

8: “Bu ganimet mallarında fakir muhâcirlerin de hakkı vardır ki, onlar yurtlarından çıkarılmış, mallarından mahrum bırakılmışlardır...”

Yukarıda 7. âyette daha önce Medine’de ikamet eden ve bir Yahudi kabilesi olan Benî Nadîr’den alınan ganimetin Allah’a, Peygamber’e, Peygamber’in yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara ait olduğu belirtildikten sonra 8. âyetin başında da yurtlarından çıkarılmış ve mallarından mahrum bırakılmış muhâcir fakirlerin de bu ganimetten pay sahibi oldukları beyan edilmiştir.

Secâvendî, belirlenen yerde vasl yapılması halinde *إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ* ile *إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ* ifadeleri arasında lafız irtibatı meydana geleceği gerekçesiyle vakf-ı lâzım işaretini kullanmıştır. Vasl durumunda *إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ* deki (ل) harf-i cer’inin müteallakı, vakf-ı lâzım işaretinin hemen evvelinde geçen *إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ* lafız olarak düşünülebilir.⁷⁷ Buna göre âyet, ganimetten pay sahibi olan fakir muhâcirlerle ilgili iken “Allah’ın şiddetli azabı, sadece muhâcir fakirler içindir” şeklinde anlam değişikliğine yol açabilir. Bu nedenle Secâvendî, ilgili âyette vakf yapılması gerektiğini söylemiştir.

Her ne kadar vakf-ı lâzım en güçlü vakf çeşidi de olsa âyet sonları dışındaki yerlere ilişkin; vakfın zorunlu veya vaslın asla caiz olmayacağı yönünde keskin ve genelleyici ifadelerden kaçınmak gerekir. Söz konusu hatalara düşmemek adına bu çalışmada genellikle âyet sonlarında bulunan vakf-ı lâzımlar örnek olarak seçilmiş ve vakf-ı lâzım oldukları hususunda Secâvendî ile Nisâbûrî’nin mutabık kaldığı âyetler tahlil edilmiştir. Buna göre Mâide suresi 28, Meryem suresi 16 gibi âyetler belirlenen kriterleri taşımadıklarından bu çalışmada yer almamıştır. Zira adı geçen her iki âyette (م) remzi, vaslın sahih hiçbir veçhinin olamayacağını, vasl halinde mananın yanlış anlaşılacağını çağırıştırılmaktadır.

Ebû Hayyân (öl. 745/ 1344), Meryem suresi 16. âyetinde geçen *إِنَّ* edatının, *أَذْكُرُ* fiili ile mansub olduğunu gerekçe göstererek zarf olmaktan çıktığını, bu durumda zarf olarak kalmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁷⁸ Başka Müfessirler de, *إِنَّ* lafzının “Meryem” kelimesine bedel olduğunu dolayısıyla âyette kastedilenin Meryem olmayıp vakıanın gerçekleştiği vakit olduğunu beyan etmişlerdir.⁷⁹ Keza *إِنَّ* lafzının “haber-i Meryem” şeklindeki hazfedilen bir muzâfın zarfı yapılabileceği de söylenmiştir.⁸⁰ Buna göre Secâvendî’nin zarf ve müteallakı yönüyle ele aldığı bazı vakf-ı lâzımlarda durmak yerine vasl etmenin daha doğru olduğunu savunan âlimlerin olduğundan da söz edilebilir.

Bazı Mushaflarda *إِنَّ* v.b. ifadelerin geçtiği kimi yerlerde herhangi bir vakf işareti konulmamış veya mutlak vakf olduğunu gösteren (ط) remzi tayin edilmiştir. Secâvendî de ilgili yerlerde *إِنَّ* lafzının takdiri *أَذْكُرُ* olan bir mukaddere bağlı olduğunu dolayısıyla vakfın lâzımî olmadığını belirtmiştir.⁸¹ Medine, Şam ve Kahire’de basımı yapılan Mushaflarda söz konusu yerlere herhangi bir vakf işaretinin konulmaması, bu gibi yerlerde vakf-ı lâzım’a karşılık vakf-ı câiz’in daha uygun olacağına delil gösterilmektedir.⁸²

3.6. Ma’tûf-Ma’tûfun Aleyh İlişkisinden Kaynaklanan Vakf-ı Lâzım

Kur’ân’da atıf vav’ı, atf’in geçtiği yerler, makabli ve maba’di ma’tûf-ma’tûfun aleyh ilişkisinden dolayı vasl edilerek okunması tercih edilmiştir. İsti’nâf vâvı ile başlayan cümleler, herbiri yeni birer cümle olduğundan öncesinde vakf yapılması sonrası ile okuyuşun sürdürülmesi daha uygun görülmüştür. Bu bağlamda vâv-ı isti’nâfiye olan ancak vasl yapılması halinde vav-ı atıf olarak düşünülerek bozuk manayı vehmettiren bazı i’rab farklılıkları incelenecek ve vakf yapılmasının gerekliliğine işaret eden vakf-ı lâzım tercihi anlaşılmalı çalışılacaktır. Burada Secâvendî’ye göre vakf-ı lâzım işaretinin bulunduğu âyetlerden vasl durumunda anlama en fazla etki eden âyetler tahlil edilecektir.

⁷⁵ Secâvendî, *‘İlelül-vukûf*, 3/980; Üşmûnî, *Menârü’l-hüdâ*, 751.

⁷⁶ Secâvendî, *‘İlelül-vukûf*, 3/980.

⁷⁷ Secâvendî, *‘İlelül-vukûf*, 3/1007; Kara, *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım*, 125.

⁷⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhîr*, 7/247.

⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/10; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 16/78.

⁸⁰ İsmail Sâdık Abdurrahîm, *el-Vakfu’l-Lâzım fi’l-Kur’ânî’l-Kerîm* (Kahire: Dâru’s-Sâbirîn, 2008), 232.

⁸¹ Secâvendî, *Kitâbu’l-vakf ve’l-ibtidâ*, 190, 274, 381, 402.

⁸² Enes Yarız, *Türkiye’de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018, 159-160.

3.6.1. Âl-i İmrân Sûresi 3/7. Âyet

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

“Sana kitabı indiren O’dur. O kitabın bir kısmı muhkem âyetlerden meydana gelir ki bunlar, kitabın esası ve özüdür. Bir kısmı da müteşâbih âyetlerdir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendi arzularına göre onun yorumunu yapmak düşüncesiyle müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Hâlbuki bunların kesin anlamlarını Allah’tan başka kimse bilemez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: “Biz bunlara inandık, hepsi de Rabbimizin katındandır” derler. Ancak gerçek akıl ve idrak sahipleri hakkıyla düşünüp öğüt alır.”

Kur’ân’ın muhkem ve müteşâbih âyetlerden meydana geldiği, müteşâbih âyetlerin te’vil edilip edilemeyeceği mezkûr âyette anlatılmıştır. Vakf-ı lâzım işaretinin bulunduğu yerde vakf yapmanın mı, vasl etmenin mi daha uygun olacağı ancak âyette geçen muhkem, müteşâbih ve te’vil kavramlarının anlaşılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu nedenle söz konusu kavramlar öncelikle tanımlanacak daha sonra da ilgili yerde vakf ve vasl durumlarının anlama etkisi değerlendirilecektir.

Muhkem, “Manası açıkça bilinen ancak bir yönüyle tefsir edilebilen ve kendi başına anlaşılan âyetlerdir.” Müteşâbih, “Manası kapalı olan, çeşitli yönleriyle tefsir edilebilen veya doğrudan doğruya anlaşılmalıyıp başka bir âyetle yorumlanabilen âyetlerdir.”⁸³ Te’vil ise, “Âyeti muhtemel manalardan birine tevcih etmektir.”⁸⁴ Bu tanımlar çerçevesinde muhkem âyetler manası açık olduğu için herkesçe anlaşılabilir ancak müteşâbih âyetler manası kapalı olduğu için herkesçe bilinemez. İlgili âyette vakf yapılması ve sonraki ifadenin isti’naf cümlesi kabul edilmesi durumunda müteşâbih âyetlerin te’vilinin yalnızca Allah (cc) indinde bilinebileceği, ilimde uzman kimselerin dahi bilemeyeceği anlaşılır.⁸⁵ Vasl edilmesi halinde ise vakf-ı lâzım işaretinden sonra gelen atıf vav’ı ile müteşâbih âyetlerin te’vilinin ilimde uzman kişilerce bilinebileceği anlamı ortaya çıkmaktadır.

Muhkem ve müteşâbih kavramları dikkate alındığında ilimde rusuh sahibi olan müminlerin müteşâbihlere dalmadığı, sadece Yüce Allah’ın bildirdiği şekliyle iman ettiği, bunun yanısıra gücünün yetmeyeceği hususları da Allah’a bıraktığı ifade edilmektedir. Kur’ân’ın kendi ifadesiyle “Uhkimet âyâtühû, Âyâtin beyyinât, Kitâbin Mübîn vb.” ifadelerle izaha ihtiyaç hissettirmeyecek kadar muhkem âyetlerin olduğu,⁸⁶ keza ilimde rusuh sahibi olanlar da dâhil, insanın hakikat ve mahiyetini tam olarak bilemediği; tevilini ve içyüzünü yalnızca Allah’ın bildiği hakikat ve gerçekleri içeren müteşâbih âyetlerinin de olduğu belirtilmiştir. Zemahşerî (öl. 538/ 1144) müteşâbih için, “cehennem zebânileri vb. konularda Allah’ın âyetlerden bilgisini ve hikmetini kendine ayırdığı hususlar” şeklinde beyanda bulunmuştur.⁸⁷

Secâvendî, muhkem âyetler ile amel etmenin, müteşâbih âyetlere ise teslimiyet göstermenin, Kur’ân’a imanın birer şartı olduğunu belirterek söz konusu yerde vakfetmenin zorunluluğunu dile getirir.⁸⁸ Tahlil edilen âyette müteşâbihlerin te’vilinin bilinip bilinmeyeceği konusunda selef âlimlerinin rivayetlerine dayanarak iki tercihin de kendi bağlamında sahih olduğu söylenebilir. Ancak Secâvendî, ilgili yerde vakf-ı lâzım işaretini uygun görerek müteşâbihlerin te’vilinin sadece Allah katında bilinebileceğini ifade etmiştir. Belirtilen yerde vasl yapılırsa âyetin manası, “...Hâlbuki bunların kesin anlamlarını Allah’tan başka ve ilimde derinleşmiş olanlardan başka kimse bilemez...” şeklinde Allah’a ait bir ilmin kullara da tahsisi mümkün hale gelebileceği var sayılarak doğru karşılanmamıştır.

Sonuç itibarıyla kıraat ve tefsir âlimleri, yukarıda verilen bilgiler ışığında vakf-ı lâzım olarak tespit edilen yerde durmanın gerekliliğini savunmuşlardır. Kur’ân’daki müteşâbih âyetlere de anlatıldığı şekliyle iman edilmesini; idraki imkânsız olduğu için de hakikat ve mahiyetinin sorgulanmaması gerektiğini belirtmişlerdir.⁸⁹

3.6.2. Meryem Sûresi 19/86-88. Âyetler

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرِدًّا ﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾

“İnkârcı günahkârları da suya götürülen susuz bir sürü gibi cehenneme süreceğiz. O gün Rahmân’ın katında, kendisine söz ve izin verilenler dışında hiç kimse şefaata sahip olamayacaktır. Bazıları: ‘Rahmân çocuk edindi’ dediler.”

86. âyette geçen وَرِدًّا kelimesinin sonunda, ardından gelen cümle ile sıfat-mevsuf ilişkisini vehmettireceği gerekçesiyle vakf yapılması elzem addedilmiştir. Zira vasl yapılırsa âyetin manası şu şekilde değişebilir: “O gün Rahmân’ın katında, kendisine söz ve izin verilenler dışında şefaata sahip olamayan günahkârları suya götürülen susuz bir sürü gibi cehenneme süreceğiz.” 88. âyetin başındaki (س) harfi, vâv-ı isti’nâfiye olduğundan bu âyet, makabli ile lafız ilişkisi

⁸³ Suyûtî, *el-İtkan fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 475.

⁸⁴ Suyûtî, *el-İtkan fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 445; Ayrıca bk. Yusuf Işıcık, “Kur’an’da Temel İki Kavram: Te’vil ve Müteşâbih”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2002), 16-23.

⁸⁵ Bk. Mehmet Demir, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Garibu’l-Kur’ân’ın Yeri (Kurtubî Tefsiri Örneği)* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021), 82.

⁸⁶ Duman, Mehmet Zeki, *Beyânu’l-Hak* (Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 3/185.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/338.

⁸⁸ Secâvendî, *‘İlelü’l-vukûf*, 1/361.

⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Mehmet Zeki Duman, “Kurân’daki Müteşâbihât ve Tevili”, *Bilimnâme* 9 (2005), 3; Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 246-247.

olmayan isti'nâf cümlesi kabul edilir.⁹⁰ Bu nedenle cümlenin tamamlandığı 87. âyetin sonunda vakf yapıp devamındaki âyet ile okunuşa devam edilmesi evla olarak değerlendirilmiştir. Secâvendî, vasl yapılarak okunduğu takdirde iki âyet arasında ma'tûf-matûfun aleyh ilişkisinden kaynaklanan şöyle bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet vereceğini belirtmiştir: "Şefa'at etmeye veya edilmeye ehil olanlar, Allah'ın izin verdiği ve Rahmân çocuk edindi diyen kimselerdir." Bu gerekçeye istinaden Secâvendî ve Nîsâbûrî عَلَمًا kelimesinde vakfetmenin gerekli olduğunu söylemişlerdir.⁹¹

Burada vâv-ı isti'nâfiyye harfinden sonra gelen cümlenin, yeni bir başlangıç cümlesi olması hasebiyle (ç) harfin makablinde vakf edilip maba'di ile okunuşun sürdürülmesinin lüzumuna değinilmiştir. Ayrıca ma'tûf-matûfun aleyh ilişkisi sebebiyle hatalı ve hatta âyette kastedilene ters bir anlama yol açacağından vasl yapmanın caiz olmadığı ifade edilmiştir.

3.7. Hâl-zü'l-Hâl İlişkisinden Kaynaklanan Vakf-ı Lâzım

Kur'an'ın bazı yerlerinde vasl yapıldığında hâl-zü'l-hâl ilişkisi sebebiyle ilgili âyet, mana ve mefhum değişikliğine maruz kalabilir. Secâvendî, söz konusu hatalı i'rab durumunun ortaya çıkmaması için Âl-i İmrân 3/170, Hicr 15/79 ve Rahmân 54/43-44. âyetlerinde vakf-ı lâzım remzini kullanarak bu üç yerde vakf yapmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir.

3.7.1. Rahmân Sûresi 54/43-44. Âyetler

هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ فِيهَا فِي لَوْنَيْنِ إِنَّ فِيهَا لَمَاءٌ حَمِيمٌ ﴿٤٤﴾

"İşte bu, mücrimlerin yalan saydığı cehennemdir. Cehennem ve kaynar su arasında dolaşıp dururlar."

Vasl yapıldığında iki âyet arasında oluşabilecek hâl-zü'l-hâl ilişkisinden dolayı belirlenen yerde Secâvendî, vakf-ı lâzım işaretini kullanmıştır. Âyette geçen يَطُوفُونَ fiilinin, جَهَنَّمُ kelimesinden hâl veya isti'nâf cümlesi olabileceği ile ilgili farklı rivayetler vardır.⁹² İki âyet vasl yapılarak tilavet edildiğinde şöyle bir anlam daralmasına yol açmaktadır: "İşte bu; mücrimlerin, cehennem ve kaynar su arasında dolaşarak yalan saydıkları cehennemdir." Buna göre âyetlerden, mücrimlerin yalnızca cehennem ve kaynar su arasında dolaşırken cehennemi yalan saydıkları vehmedilebilir. Oysaki burada, mücrimlerin mutlak anlamda cehennemi inkâr ettikleri ifade edilmektedir. Bu gerekçeden dolayı Secâvendî ve Nîsâbûrî,⁹³ iki âyet arasında hâl-zü'l-hâl ihtimalinin oluşmaması ve buna bağlı olarak âyetlerin mana ve mefhum değişikliğine uğramaması için vakf yapılmasını zorunlu addetmişlerdir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'in sahih olarak anlaşılabilmesi için vakf işaretlerine riayet ederek tilavet etmek son derece önemlidir. Bu işaretlerden anlama en çok etkisi olan da vakf-ı lâzım ve vakf-ı tam'dır. Vakf-ı tam'da kelamın tamam olmasıyla birlikte sonrası ile lafız-mana ilişkisi kalmamıştır oysaki vakf-ı lâzım'da bu bağ kopukluğu gerekçesinin yanısıra vasl yapılmasının i'rab ve anlam değişikliğine neden olup olmadığı da dikkate alındığı görülmüştür. Çünkü vakf-ı lâzım remzi bulunan bir lafızda vasl edilmesi durumunda âyetin i'rab ve mefhumu daha fazla değişmektedir.

Bu çalışmada Secâvendî'ye göre vakf-ı lâzım işaretiyle belirlenen yerler âyet bütünlüğü çerçevesinde incelenmiş, onun öne sürdüğü gerekçelere dayanarak vasl yapıldığında anlama en fazla etki eden i'rab değişikliklerine ve vaslın âyet üzerindeki muhtemel sakıncalarına yer verilmiştir. Buna göre âyet sonları, en güçlü doğal vakf yerleri sayıldığından oralarda durmak sünnet olarak telakki edilmiş ve daha evla bir fiil olarak karşılanmıştır. Secâvendî, bu gerekçelere dayanarak söz konusu yerlerde vakf yapılmasını gerekli addetmiştir. Onun bu karara varmasındaki ana amillerden birisi de belirlenen yerde yanlış i'rab takdiriyle âyetin mana ve mefhumunun bozulma ihtimalidir. Çünkü ard arda gelen iki isim arasında atıf yapmak, birinci ismin i'rabını ikinci isme vermek suretiyle ona ortak olduğunu göstermek anlamı taşır.

Secâvendî tarafından ihdas edilen vakf-ı lâzım, kıraat ve tefsir yönüyle burada incelenmiş, ilgili yerlerde vasl edilmesi câiz görülmediği için bu durum, vasl-ı kabîh veya vasl-ı memnu' anlamında değerlendirilmiştir. Usul açısından uygun görmediği için vakf çeşitlerini bir grupta toplamayan Secâvendî, bu yönüyle zaman zaman eleştirilmiştir.

Vakf-ı lâzım, hüküm yönüyle vücûb ifade ettiğinden sahih mananın elde edilebilmesi için vakf yapılması gerekli addedilmiş ancak buradaki vücûb, şer'î manada ele alınmayıp Vakf-ı İbtidâ ilminin ölçütleri bağlamında hiyerarşik bir gücü dile getirmek amacıyla kullanılmıştır.

Secâvendî'nin vakf gerekçesini zikrettiği yerlerin, gerekçe zikretmediği yerlere göre âyetin anlamı üzerinde daha çok etkisi olduğu var sayılmıştır. Çünkü gerekçesini belirttiği çoğu yerde Nîsâbûrî gibi başka kıraat imamları da aynı minvalde görüş beyan etmişlerdir. Buna göre Secâvendî ile Nîsâbûrî'nin vakf-ı lâzım olarak belirlediği yerler, öne sürülen güçlü gerekçelerle zihinlerdeki şüpheleri kısmen de olsa gidermiştir.

Kur'an, yanlış anlaşılmalara sebebiyet verecek her türlü şüpheli yaklaşımlardan ve hatalı irab takdirlerinden uzaktır. İncelenen vakf-ı lâzım remizlerinde vakf yapıldığında âyetlerin herhangi bir mana ve mefhum değişikliğine maruz

⁹⁰ Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'an*, 8/ 338-339; Kara, *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım*, 157.

⁹¹ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 2/689; Nîsâbûrî, *Gârâibü'l-Kur'an*, 4/500.

⁹² Ebu'l-Bekâ Muhibbuddin Abdullah b. el-Hüseyn el-Bağdâdî el-Ukberî, *et-Tibyân fi i'râbi'l-Kur'an*, thk. Sa'd Küreyyim el-Fakî (Mısır: y.y., 2001), 2/735; Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'an*, 14/101.

⁹³ Secâvendî, *'İlelü'l-vukûf*, 3/987; Nîsâbûrî, *Gârâibü'l-Kur'an*, 6/227.

kalmadıkları, vasl yapıldığında ise ciddi anlam kargaşasına uğrayarak ilâhî mesajın muhataplarına sağlıklı bir şekilde ulaştırılmasında sıkıntılara yol açabileceği verilen örnek âyetlerden anlaşılmıştır.

Vakf-ı lâzım en güçlü vakf çeşidi olarak gösterilse de âyet sonları dışındaki yerlere ilişkin; vakfın zorunlu veya vaslın asla caiz olmayacağı yönünde keskin ve genelleyici ifadeler kullanmak doğru değildir. Söz konusu hatalara düşmemek adına bu çalışmada genellikle âyet sonlarında bulunan ve Secâvendî ile Nisâbü'rî'nin üzerlerinde mutabık kaldığı vakf-ı lâzımlar örnek olarak seçilerek tahlil edilmiştir. Örneğin, Meryem suresi 16. âyet belirlenen kriterleri taşımadığından bu çalışmada yer almamıştır. Çünkü bu âyette (ا) remzi, vaslın sahih hiçbir vechinin olamayacağını, vasl halinde mananın yanlış anlaşılacağını çağrıştırmaktadır. Bu sebeple Secâvendî de ilgili yerde اذکۇر lafzının takdiri اذکۇر olan bir mukaddere bağlı olduğunu ifade etmekle vakfın lâzım olmadığı görüşünü teyit etmiştir.

Secâvendî'nin vakf-ı lâzım olarak tespit ettiği yerler için vasl edilmesinin daha doğru olduğunu savunan âlimler de olmuştur. Hatta onlar, bu görüşlerini âyetin sıyak - sibakını ve i'rabını göz önünde bulundurarak gerekçelendirmişlerdir. Vakf-ı lâzım'ın tesbiti hususunda İslâm âlimleri arasında görüş birliği sağlanamamasından dolayı bazı Mushaflarda herhangi bir vakf işareti ya hiç konulmamış ya da başka vakf işaretleri tayin edilmiştir. Medine, Şam ve Kahire'de basımı yapılan Mushaflarda söz konusu yerlere herhangi bir vakf işaretinin konulmaması, bu görüşü destekler mahiyettedir. Haddizatında bu durum, söz konusu işaretlerin keskin/olmazsa olmaz durak yerleri olmadığını göstermek açısından önemli olmakla birlikte bu doğrultuda yapılacak çalışmalara ilişkin içtihat kapısını aralamaya da imkân sağlar. İbnü'l-Cezerînin, "Kur'ân-ı Kerim'de (kesinlikle durulması gereken) vacib bir vakf yoktur, herhangi bir sebep ve maksat olmaksızın haram vakf da söz konusu değildir" demesi, vakfların bağlayıcılığına ilişkin sınırları ifade eden efradını cami' güzel bir tespittir.

Vakf-ı lâzım işaretinin yer aldığı bir lafızda vasl yapılması durumunda mezkûr lafız ve mâba'di arasında yeni bir i'rab ihtimaline binaen anlam bozulmasının gerekçesi, pekçok yerde tafsilatlı i'rab tahlili ile ancak anlaşılabilir. Bu bağlamda -daha önce de alanın uzmanları tarafından dile getirilen- vakf türlerinden anlama en fazla etki eden veya durulması evla sayılan vakf işaretlerinin uzman kişiler tarafından "vakf-ı lâzım" adı altında yeniden değerlendirilmesi, vakf çeşitliliğinin azaltılarak ya da sadeleştirilerek Mushaf hattında metin dışı unsurların azaltılması gerektiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Askeri, Ebû Hilal. *Kitâbu's-sinaateyn el-Kitâbe ve's-şî'r*. İstanbul: Matbaa-i Mahmut Bey, 1320.
- Aslan, Emine. "Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ -Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılması Bağlamında-". *Akif* 52/2 (2022), 152-156. DOI: <https://dx.doi.org/10.51121/akif.2022.28>.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lugâ ve sihâh'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987.
- Cürçânî, 'Abdulkâhir Ebû Bekr b. 'Abdirrahmân. *Delâilu'l-i'câz*. nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye – Fâyiz ed-Dâye. Dımaşk: y.y., 2007.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd el-Emevî el-Endelûsî. *el-Muktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. thk. Yûsuf Abdurrahmân Maraşlı. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1987.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Demir, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Garibu'l-Kur'ân'ın Yeri (Kurtubî Tefsiri Örneği)*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Duman, Mehmet Zeki. *Beyânu'l-Hak*. 3 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Duman, Mehmet Zeki. "Kur'ân'daki Müteşabihât ve Tevili", *Bilimnâme* 9 (2005), 13-55.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Mektebu Tahkiki't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle. Beyrut: y.y., 8. Basım, 2005.
- Hamdi Abdülfettah Mustafa Halil. *el-Vukufü'l-lazime fi'l-Kur'ani'l-Kerim ve alâkâtuha bi'l-ma'na ve'l-i'rab*. Kahire: Cüreysi, 1996/1416.
- İşçik, Yusuf. "Kur'an'da Temel İki Kavram: Te'vil ve Müteşabih". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/ 13 (2002), 15-34. DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19707/210542>.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. 'Umer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. B.y.: Dâru Tayyibetu li'n-Neşr, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Emin Muhammed - Muhammed Sâdik. Suudi Arabistan: y.y., 2003.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Gâyetü'n-nihaye fi tabakati'l-kurrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. 2 Cilt. thk. Alî Muhammed ed-Dabbâ'. B.y.: el-Matbaatu't-Ticâriyetu'l-Kubrâ, 1431/2010.
- İbnü'l-Enbârî. *İzâhu'l-vakf ve'l-ibtidâ fi Kitâbillâhi Azze ve Celle*. thk. Ahmet İsa Ma'sarâvî. Kahire: y.y., 2012.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebûbekr. *Zâdu'l-meâd*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Abdulkâdir el-Arnâvût. Beyrut: Mueessetu'r-Risâle, 1996.
- İsmail Sâdik Abdurrahîm. *el-Vakfu'l-Lâzım fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dâru's-Sâbirîn, 2008.
- Kara, Mehmet. *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı lâzım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Kara, Mehmet. "Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller". *Kilitbahir* 18 (2021), 5-35. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4625759>.

- Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 32. Basım, 2019.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Letâifu'l-işârât li funûni'l-kıraât*. thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye. Cilt 10. Suûd-i Arabistan: İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, ts.
- Koyuncu, Recep. *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ - Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılması Bağlamında-*. Konya: Haciveysizade İlim ve Kültür Vakfı, 2022.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed. *Tefsîru'l-Mâverdî (en-Nuket ve'l-'uyûn)*. thk. Seyyid İbn Abdî'l-Maksûd b. Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Nîsâbü'rî, Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed el-Kummî. *Gârâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-furkân*. thk. Zekeriya 'Umeyrat. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh. *Mefâtîhu'l-gayb (Tefsîri kebîr)*. çev. Sadık Kılıç vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Sâfi, Mahmud. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân ve sarfihi ve beyânihi*. 15 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Reşîd, 3. Basım, 1995.
- Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfûr. *Kitâbü'l-vakf ve'l-ibtidâ*. thk. Muhsin Haşim Derviş. Ürdün: Dâru'l-Menâhic, 2001.
- Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfûr. *'İlelü'l-vukûf*. thk. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdî. 3 Cilt. Riyad: y.y., 2006.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. nşr. Na'im Zerkûr. Beyrut: y.y., 2. Baskı, 1407/1987.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Yûsuf. *ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1406.
- Sevinç, Rifat Resul. "Belâğatta Fasil-Vaslin Genel Kurallari ve "Vâv"ın Kullanımı". *EKEV Akademi Dergisi* 21/69 (2017), 53-88. DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71366/1147530>
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman. *el-İtkan fi 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Fevâz Ahmed Zumerlî. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 2012.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin. 26 Cilt. Riyad: y.y., 2003.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstilahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtida*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmi'u'l-Kebîr)*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Üşmûnî, Ahmed b. Muhammed. *Menârü'l-hüdâ fi beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ*. thk. Ebu'l-'Alâ el-Adevî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddin Abdullah b. el-Hüseyn el-Bağdâdî. *et-Tibyân fi i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Sa'd Küreyyim el-Fakî. 2 Cilt. Mısır: y.y., 2001.
- Yarız, Enes. *Türkiye'de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Yarız, Enes. "Âyetlerin Sonunda Vakf Meselesi". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2018), 161-172. DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ifd/issue/38558/430612>
- Zemaşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsim Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1998.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Türâs, ts.